

Молочна галузь за воєнного стану

ЛЕОНІД ТУЛУШ, канд. екон. наук, ст. наук. спів роб., завідувач відділу
ННЦ «Інститут аграрної економіки»

Молокопродуктовий підкомплекс є важливою складовою АПК України, забезпечуючи продовольчу безпеку держави по основному виду продовольства – молочних продуктах, а також формує суттєві обсяги доданої вартості внаслідок значної трудомісткості діяльності з виробництва та переробки молока.

Ще до початку російської військової агресії у секторі молочного скотарства розпочалися структурні зміни, а умови воєнного стану стали каталізатором відповідних процесів. Як наслідок сектор молочного скотарства в Україні в останні роки зазнав суттєвих структурних деформацій, які в найближчій перспективі тільки посиляться (рис. 1).

Загальне поголів'я корів в Україні за 2015–2021 рр. знизилось майже на третину. 2022 року, під час дії воєнного стану, поголів'я корів знизилось ще на понад 191 тис. голів, або на 12,4%. 2023 року відповідний тренд триватиме – очікується, що поголів'я зменшиться ще на понад 95 тис. гол., або 7,1% показника початку року. Таким чином, загальне поголів'я корів в Україні станом на початок 2024 року очікується на рівні 55,5% показника початку 2015 року.

Водночас у сільгоспідприємствах поголів'я корів за період із 2015 по 2021 рр. знизилось усього на 19,6%. З 2020 року відповідний процес фактично припинився, і, якби не російська воєнна агресія, 2022 року продовжився б тренд на збільшення поголів'я корів. Натомість наслідком дій країни-агресорки стало 7,3%-ве зниження поголів'я корів у сільгоспідприємствах. 2023 року очікується мінімальне зниження цього показника – в межах 1,0–1,5%. Таким чином, поголів'я корів у сільгоспідприємствах станом на початок 2024 року очікується

близько 73,3% показника початку 2015 року. З 2024 року поголів'я корів у сільгоспідприємствах зростатиме.

Загалом частка поголів'я корів, утримуваних сільгоспідприємствами, у загальному поголів'ї динамічно зростала – з 23,4% станом на початок 2015 року до 29,2% на початку 2023-го. Очікується, що станом на початок 2024 року відповідний показник сягне 31%.

знизилась із 3741 до 1686 од. (більш як у 2,2 раза). 2022 року їх кількість знизилась до 1440 од. (у 2,6 раза менше проти показника 2010 року). Очевидно, що тренд на зменшення кількості сільгоспідприємств, які утримують корів, тривати й надалі.

2010 року частка підприємств, які утримували поголів'я до 100 корів, у загальній кількості підприємств, що вели молочне скотарство, сягала 55,4%. Проте 2021 року частка таких підприємств скоротилась до 43,8%, тобто знизилась більш

Сектор молочного скотарства в сегменті сільгоспідприємств, попри несприятливі умови воєнного стану, 2023 року розпочав своє зростання

Концентрація молочного скотарства

В Україні вже тривалий час відбуваються процеси концентрації молочних ферм, бо утримання більшої кількості корів економічно вигідніше. Ураховуючи це, в Україні зростає кількість спеціалізованих молочних ферм і поголів'я утримуваних ними корів. Насамперед слід зазначити суттєве зменшення кількості підприємств, які утримують корів: протягом 2010–2021 рр. їх чисельність

ніж на чверть. Очікується, що 2023 року вона знизиться до менш як 40%. Відповідно, якщо 2010 року в середньому в розрахунку на одне підприємство, що їх утримувало, припадало 157 корів, то 2021-го – вже 252, а 2022-го – 274 корови. Очікується, що 2023 року відповідний показник наблизиться до рівня 300 гол./підприємство.

Натомість частка підприємств, які утримували поголів'я понад 500 корів, 2010 року становила всьо-

Рис. 1. Поголів'я корів в Україні станом на 1 вересня 2022–2023 рр.

Рис. 2. Обсяги виробництва молока всіма категоріями господарств у січні-серпні 2022–2023 рр.

го 7,2% у загальній кількості підприємств, які провадили молочне скотарство. Натомість 2021 року вона зросла до 13,7%, або у 1,9 раза. Частка підприємств, що утримували поголів'я понад 1000 корів, зросла з 1,2% 2010 року до 4,8% – 2021-го.

Частка поголів'я корів, наявного у сільгоспідприємствах, які утримували до 100 корів, 2010 року становила 10% його загальної кількості. 2021 року частка такого поголів'я знизилась до 5,6%, або майже в 1,8 раза. Очікується, що 2023 року цей показник знизиться до 5% (вдвічі проти показника 2010 року).

Натомість, якщо 2010 року частка поголів'я корів, наявного у підприємствах, які утримували понад 500 корів, становила 36,3% загального їх поголів'я, то 2021-го відповідний показник зріс до 52,5% (в 1,45 раза). По поголів'ю, наявному в підприємствах, які утримували понад 1000 корів, відповідні показники становили 11,3% – 2010 року та 29,0% –

2021-го. Очікується, що 2023 року відповідний тренд збережеться і частка поголів'я корів у підприємствах, які утримують понад 500 корів, перевищить 55% загальної їх кількості, а в підприємствах, які утримують понад 1000 корів, сягне майже третини загального поголів'я корів.

Ціни на молоко-сировину найближчої перспективи зростатимуть, негативно впливаючи на конкурентоспроможність молокопродуктів вітчизняного виробництва

Обсяги виробництва

Попри суттєве зниження поголів'я корів у сільгоспідприємствах обсяги виробництва ними молока у 2015–2021 рр. були практично незмінними й коливались у межах 2,67–2,77 млн тонн (рис. 2). Це стало

можливим унаслідок суттєвого зростання продуктивності корів, утримуваних сільгоспідприємствами, яка за період 2010–2021 рр. зросла на 74% – із менш як 4 тис. кілограмів у 2010 році до 6,9 тис. кг/гол. у 2021 році.

2022 року офіційна статистика зафіксувала зниження продуктивності корів, що цілком логічно для періоду воєнного стану, проте очікується, що 2023 року середній удій від корови у господарствах зросте більш як на 5% і перетне позначку 7 тис. кг/гол.

Загальні обсяги виробництва молока в Україні стрімко падають – через його спад у господарствах населення (майже на чверть за 2015–2021 рр.). Як наслідок частка сільгоспідприємств у загальних обсягах виробництва молока в Україні в динаміці суттєво зростає і, за попередніми оцінками, 2023 року сягне майже 40%. Також 2023 року очі-

куються рекордні за останні двадцять років обсяги виробництва молока сільгоспідприємствами (близько 2,85 млн тонн, що на 3% більше від показника 2021 року). Натомість обсяги виробництва молока господарствами населення будуть суттєво знижуватись і у 2023 році очікуються на рівні близько 4,5 млн тонн (56% показника 2015 р.)

Отже, можна констатувати, що сектор молочного скотарства у сегменті сільгоспідприємств, попри несприятливі умови воєнного стану, 2023 року розпочав своє зростання. Поряд з іншими чинниками воно зумовлене несприятливою ситуацією в галузі рослинництва, де вирощування традиційно високомаржинальних експортоорієнтованих культур перестало приносити сільгоспідприємствам надприбутки.

З огляду на цінову ситуацію на ринках експортоорієнтованої рослинницької продукції у 2023 році діяльність у секторі молочного скотарства цього року буде більш рентабельною, ніж діяльність із вирощування донедавна високомаржинальних експортоорієнтованих сільгоспкультур. Очевидно, що це вплине на інвестиційні рішення суб'єктів аграр-

ного бізнесу, внаслідок чого в найближчій перспективі варто очікувати зростання інвестиційної активності у секторі молочного скотарства – у цьому контексті вкрай важливо її простимулювати інструментами державної фінансової підтримки.

Аналіз показує, що резерви для підвищення ефективності молочного скотарства в Україні далеко не вичерпано, бо середній удій від однієї корови у сільгоспідприємствах поки що не перевищує 7 тис. кілограмів. Ураховуючи відповідні показники країн із розвиненим сектором молочного скотарства, можна говорити про доцільність подальшого удосконалення технологій утримання корів для підвищення ефективності цього виду сільськогосподарської діяльності.

Цінова ситуація

Ціни на молоко-сировину гатунку «екстра» у 2023 році в гривневому вираженні суттєво перевищують відповідний рівень попереднього року (рис. 3). У лютому-березні-2023 середній рівень цін коливався в діапазоні 12,15–12,20 грн/кг (без ПДВ). З квітня-2023 в Україні розпочалося сезонне зниження рівня цін, яке досягло свого максимуму у червні-липні, коли ціни опустились до рівня 11,6 грн/кг (без ПДВ) – на 5% нижче пікових значень кінця зими – початку весни-2023.

Проте вже із серпня-2023 ціни на молоко-сировину в Україні почали зростати – з огляду на підвищені запити молокопереробних підприємств через очікуване сезонне збільшення обсягів споживання молокопродуктів і певне зниження обсягів виробництва молоко-сировини внаслідок несприятливих для утримання корів погодних умов.

У вересні гривнева ціна молоко-сировини в Україні перевищила значення лютого-березня-2023 і встановила свій історичний максимум.

Сезонне зростання ціни на молоко-сировину в другій половині 2023 року випереджає темпи відповідного зростання 2022 року.

З тим ціна молоко-сировини, обрхована у євро, з березня-2023 також знижувалась і тривалий час була нижчою за 0,3 євро/кг (за вітчизняні базисні показники вмісту жиру та білка). Проте із серпня розпочалося суттєве зростання ціни молоко-сировини, вираженої у євро, – її рівень уже практично відповідає тогорічним показникам, хоч до цього в першій половині 2023 року він був суттєво нижчим від відповідних показників 2022 року.

Варто зазначити, що у другому півріччі 2022 року (після девальвації гривні), а також у першому – 2023-го ціни на молоко-сировину в Україні були сут-

тєво нижчими за середній рівень цін у країнах ЄС (рис. 4). Зокрема, у грудні-2022 (останньому місяці зростання цін на молоко-сировину в країнах ЄС) вітчизняний рівень цін становив менше як 60% середнього рівня цін по країнах ЄС та Польщі. Натомість у серпні-2023 відповідний показник наблизився до 80%, а у вересні-2023 року перетне цю позначку. Це означає, що з другої половини 2023 року Україна фактично втрачає конкурентні переваги за ціною на молоко-сировину, які забезпечували можливість експортувати молокопродукти в значних обсягах у II півріччі 2022 року – I півріччі 2023-го.

Зростання цін на молоко-сировину восени-2022 було зумовлено як сезонним чинником (восени ціни в попередні роки завжди зростали), так і значною мірою суттєвим зростанням обсягів експорту молокопродуктів, пік якого прийшовся на вересень-2022 (рис. 5). Зважаючи на значні обсяги експорту та сприятливу

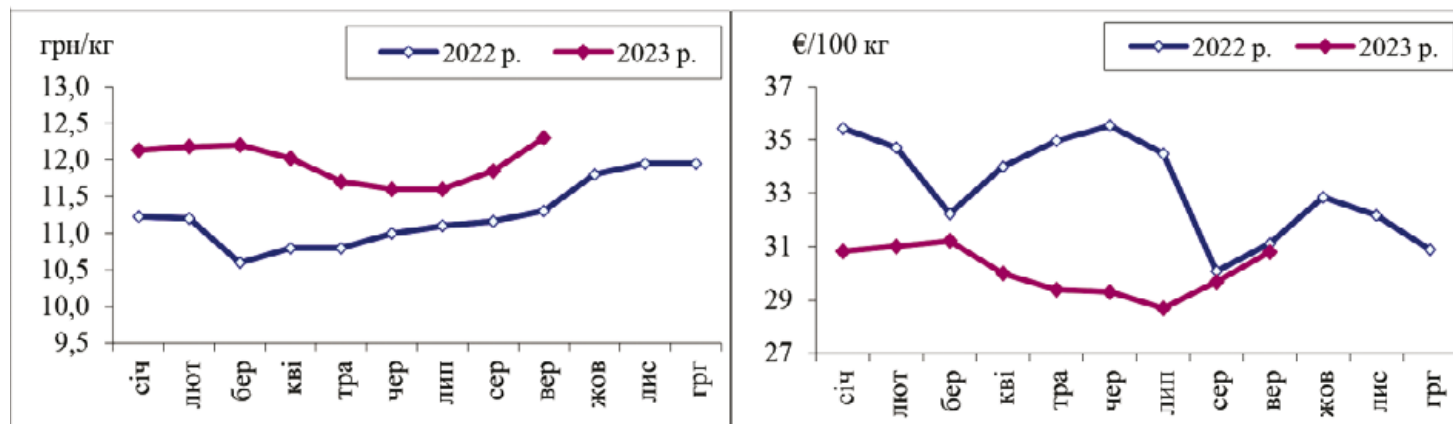

Рис. 3. Динаміка цін на молоко-сировину гатунку «екстра» в Україні 2022–2023 рр.: ліворуч — у гривнях, праворуч — у перерахунку на євро (за офіційним курсом НБУ; без ПДВ)

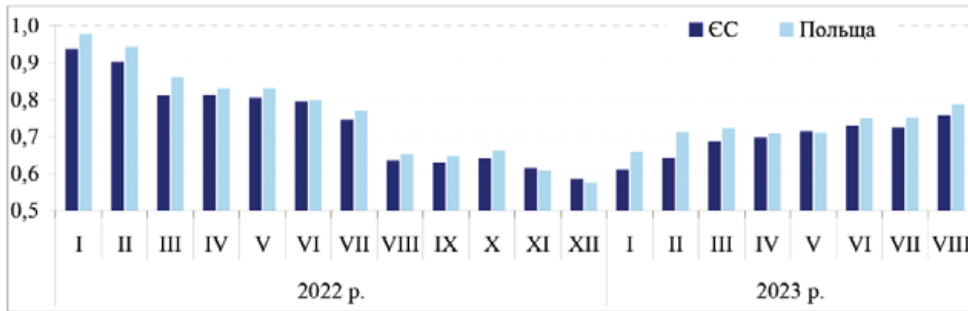

Рис. 4. Співвідношення цін на молоко-сировину в Україні, ЄС і Польщі, % (ціна в Україні / ціна в середньому у ЄС / Польщі) (ціна України перерахована на базисні параметри молока в середньому по країнах ЄС)

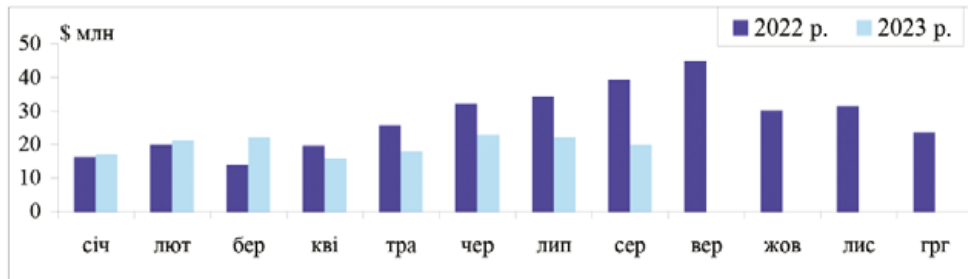

Рис. 5. Помісячна динаміка обсягів експорту молокопродуктів товарних позицій 0401-0406 УКТ ЗЕД та казеїну у 2022–2023 рр., млн дол.

це було 2022-го. Світова кон'юнктура на ринках молокопродуктів 2023 року є несприятливою для суб'єктів молочної галузі України.

Відповідно, з огляду на поточний рівень світових цін на біржові види молокопродуктів, а також на рівень цін на молоко-сировину в країнах ЄС, експортні перспективи України в частині молокопродуктів не такі привабливі, як у другій половині 2022 року та першій – 2023-го. Крім того, останнім часом із поверненням мігрантів в Україну стали суттєво зростати обсяги імпорту молокопродуктів – насамперед сирів. Таким чином, на відміну від 2022 року, у II півріччі 2023-го імпортовані молокопродукти масово повертаються на полиці вітчизняних супермаркетів.

Суттєве зростання цін на молоко-сировину в таких умовах призведе до зниження конкурентоспроможності молокопродуктів вітчизняного виробництва, суттєвого зниження рентабельності діяльності операторів ринку молокопереробки, а в перспективі – до зниження обсягів закупівлі молоко-сировини та, відповідно, зниження ціни на неї.

Тому важливим завданням осені-2023 є збереження балансу між цінними запитами виробників молока та можливостями молокопереробних підприємств. Крім того, важливе значення має й світова, зокрема, європейська

- ▶ цінову кон'юнктуру на зовнішніх ринках, молокопереробні підприємства восени 2022 року суттєво збільшували обсяги закупівель молоко-сировини, стимулюючи в конкурентній боротьбі за сировинну базу зростання цін.

Цього року ситуація суттєво відрізняється – обсяги експорту-2023 будуть суттєво меншими за рівень попереднього року. Крім того, з червня-2023 сформувався тренд на зниження обсягів експорту молокопродуктів з України, який триватиме як мінімум до кінця 2023 року. Відповідно, передумови зростання цін у другій половині 2023 року відрізняються від торішньої ситуації – експортний чинник у цьому разі відіграє значно меншу роль.

Перспективи

Подальша цінова динаміка на ринку молоко-сировини визначатиметься низкою чинників і насамперед ринковою кон'юнктурою (зміною обсягів споживання внаслідок повернення громадян України з-за кордону та експортних перспектив). Проте очевидно, що ціни на молоко-сировину в найближчій перспективі зростатимуть, негативно впливаючи на конкурентоспроможність молокопродуктів вітчизняного виробництва.

Вартість кормів з огляду на цінову ситуацію на ринку зернових та олійних культур цього року суттєво не зросла.

Відповідно, чинник вартості кормової бази не повинен «тиснути» на вартість молоко-сировини. Проте є інші чинники – передусім це стосується суттєвого підвищення вартості енергоносіїв.

За експертними оцінками, рівень цін вересня-2023 дає змогу молочним

Структурні деформації молочного скотарства України найближчої перспективи посилюватимуться

фермам, які застосовують прогресивні технології утримання корів, функціонувати з досить прийнятним рівнем операційної рентабельності.

Чинник експорту восени-2023 вже не зумовить суттєвого підвищення цін на молоко-сировину, як це сталося восени-2022.

Ціни на молоко-сировину у ЄС 2023 року суттєво знизились (у середньому майже на 26%) – унаслідок цього конкурентні переваги молокопродуктів вітчизняного виробництва за ціною або суттєво знизились, або взагалі нівелювались.

Ціни на біржові види молокопродуктів 2023 року також постійно знижувались, унаслідок чого їх експорт з України став менш привабливим, ніж

кон'юнктура на ринку молоко-сировини та молокопродуктів. До цього часу світові ціни були низькими, що унеможлилювали отримання прийнятної рентабельності суб'єктами молочної галузі.

Важливе значення має й державне регулювання – у 2022–2023 рр. держава з об'єктивних причин припинила підтримувати товарні молочні ферми. Хотілося б сподіватись, що наступного року ситуація зміниться, зокрема, будуть ухвалені та реалізовані законодавчі ініціативи, спрямовані на стимулювання розвитку тваринництва та переробки тваринницької продукції в Україні.

lyudmyla.morozova@agpmedia.com.ua